

Seniorer på arbejdsmarkedet

Niels Henning Bjørn¹

Seniorerne fortsætter i højere grad end tidligere på arbejdsmarkedet, og det gælder uanset køn, uddannelse eller erhverv. Tilbagetrækningsaftalen fra 2012 har ført til en stigende efterlønsalder, men den faktiske tilbagetrækningsalder er steget mere end og tidligere, end hvad forhøjelsen af efterlønsalderen kan forklare alene. Der er således tale om en ændring i adfærd uden, at der tilsyneladende er gennemført eksogene ændringer i reglerne for tilbagetrækning eller i personernes øvrige forhold.

Allerede inden efterlønsalderen blev hævet første gang, var beskæftigelsesfrekvensen blandt personer over efterlønsalderen begyndt at stige både for personer i efterlønsalderen og over pensionsalderen. Tendensen finder vi for både mænd og kvinder og med forskellige uddannelsesbaggrund.

En nødvendig betingelse for, at tilbagetrækningsalderen og beskæftigelsen kan stige, er, at personerne ønsker at være i beskæftigelse. En anden nødvendig betingelse er, at arbejdsgiverne ønsker at beskæftige personer over efterlønsalderen. Her er det interessant, at beskæftigelsen har været stigende blandt seniorer på et tidspunkt, hvor der har været et massivt fald i beskæftigelsen på arbejdsmarkedet set som en helhed. Seniorerne synes altså at have bedre beskæftigelsesmuligheder end de grupper, som mistede deres job under lavkonjunktoren.

Spørgsmålet er, hvilke grupper af seniorer som især har bidraget til denne forøgelse af tilbagetrækningsalderen. Dette papir vil fokusere på personer med tilknytning til arbejdsmarkedet som 59-årig, og vi analyserer deres efterfølgende tilknytning til arbejdsmarkedet fra de er 61 år og til 65 år. Vi vil koncentrere os om personernes karakteristika som køn, civilstand, uddannelse og bopælsområde.

Dispositionen for papiret er, at vi indledningsvist vil diskutere teorier og empiriske undersøgelser af tilbagetrækning, og det følges op af illustrationer af ændringer i tilbagetrækningen. Dernæst beskriver vi kort datagrundlaget for en efterfølgende logistisk analyse af tilbagetrækningen. Til sidst opsummerer vi resultaterne af beregningerne.

Økonomiske aspekter og analyser af beslutningen om tilbagetrækning

Udgangspunktet for mange af analyserne har været en option-value tankegang, hvor personernes gevinst/nytte ved at forblive på arbejdsmarkedet sættes i forhold til nyten ved at trække sig tilbage, jf. Stock og Wise (1990). Udfordringen i det danske tilbagetrækningssystem var, at en stor del af lønmodtagerne var tilmeldt efterlønsordningen, hvor efterlønnen for 60-64 årige var så høj, at gevinsten ved at fortsætte på arbejdsmarkedet var begrænset, især for personer uden den store pensionsopsparing. Samtidig var pensionsalderen blevet nedsat til 65 år med virkning fra 2004, hvorved selv personer uden mulighed for at få efterløn kunne trække sig tilbage med folkepension.

Efterlønnen har været en offentlig ydelse på niveau med dagpenge ved ledighed eller en andel heraf, hvor den offentlige ydelse kunne blive nedsat, hvis efterlønnen har en betydelig pensionsopsparing. Efterlønnen uden modregning sikrede modtagere med "almindelige" indkomster en høj kompensationsgrad

¹ Analyse- og Makrogruppen, Økonomisk Sekretariat, KL, nihb@kl.dk

ved tilbagetrækning, hvilket førte til en betydelig afgang fra arbejdsmarkedet allerede ved 60 år. Selv udbetaling af bonus til personer, som fortsatte på arbejdsmarkedet efter, de var fyldt 63 år, havde tilsyneladende kun mindre effekt på tilbagetrækningsmønsteret.

Folkepensionen sikrer pensionister en indkomst, hvor især ufaglærte kan opretholde deres levestandard selv uden opsparing af betydning. Hvis pensionister har indkomst ved siden af folkepensionen, kan det have konsekvenser for deres supplerende engangsydelse og pensionstillægget. Det betyder, at opsparing på pensionsordninger kan have negative konsekvenser for størrelsen af den offentlige pension.

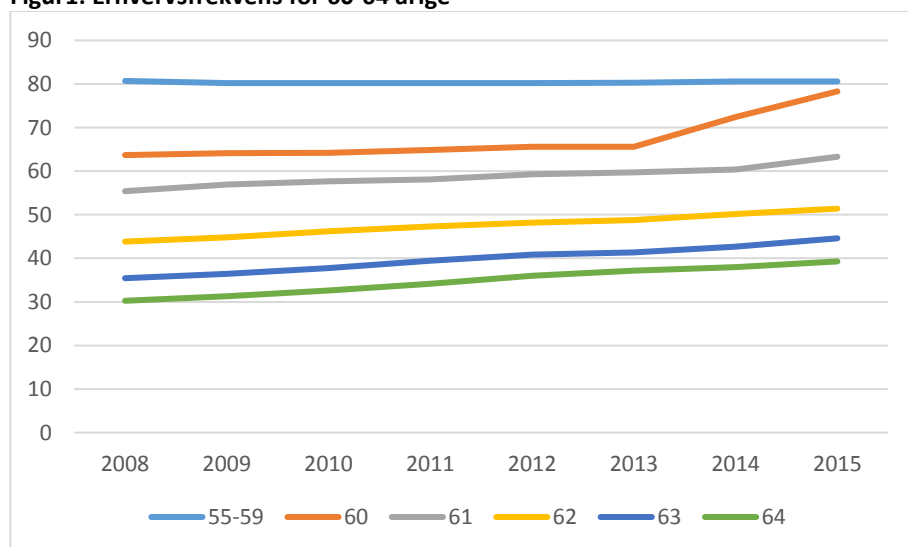
En del af indkomsten i pensionsalderen forventes at komme fra arbejdsmarkedspensioner, der er blevet udbygget væsentligt siden starten af 1990'erne, hvor arbejdsmarkedspensionen blev udbredt til de traditionelle arbejderoverenskomster på LO-DA området. Tidligere var det hovedsagelig udbredt til overenskomsterne for akademikere og funktionærer inden for såvel det private som det offentlige område samt nogle virksomheder.

Tilbagetrækning har været analyseret meget hyppigt de seneste 20 år, da en stigende andel af ældre i befolkningen kunne true stabiliteten af de offentlige finanser, hvis ikke tilbagetrækningsalderen blev forhøjet væsentligt, eller vilkårene for de tilbagetrukne blev forringet. I Danmark førte dette bl.a. til nedsættelsen af Velfærdskommissionen og en række analyser både i kommissionen, Socialforskningsinstituttet, AKF og De Økonomiske Råd, jf. Bingley m.fl. (2003), Amillon m.fl. (2008), Danø m.fl. (2005), le Maire og Scheuer (2006) og De Økonomiske Råd (2013).

Beskæftigelsen stiger for alle grupper

Det interessante er, at beskæftigelsen stiger for alle aldersgrupper i intervallet 60-75 år, men stigningen er mest markant for de 60-årige, hvor efterlønsalderen blev hævet til 60½ år i 2014 og 61 år i 2015. Disse ændringer slår igennem på erhvervsdeltagelsen, jf. figur 1.

Figur1: Erhvervsfrekvens for 60-64 årige

Note:

Kilde: Statistikbanken og egne beregninger.

Mens erhvervsfrekvensen for de 60-64-årige stiger støt fra 2008 og fremefter uanset det økonomiske tilbageslag efter den finansielle krise i 2008, så er stigningen for de 60-årige i 2014-2015 markant højere, og det bringer deres erhvervsdeltagelse næsten på niveau med de 55-59 åriges erhvervsfrekvens. Det afspejler mulighederne for at få efterløn.

Erhvervsfrekvensen stiger også for de 64-årige, som ikke er påvirket af tilbagetrækningsaftalen. Der er således en underliggende trend i retning af højere erhvervsdeltagelse, og effekten er størst for de 64-årige, hvis erhvervsdeltagelse er steget med 9 procentpoint, hvilket svarer til en stigning på over 30 pct. for den aldersgruppe.

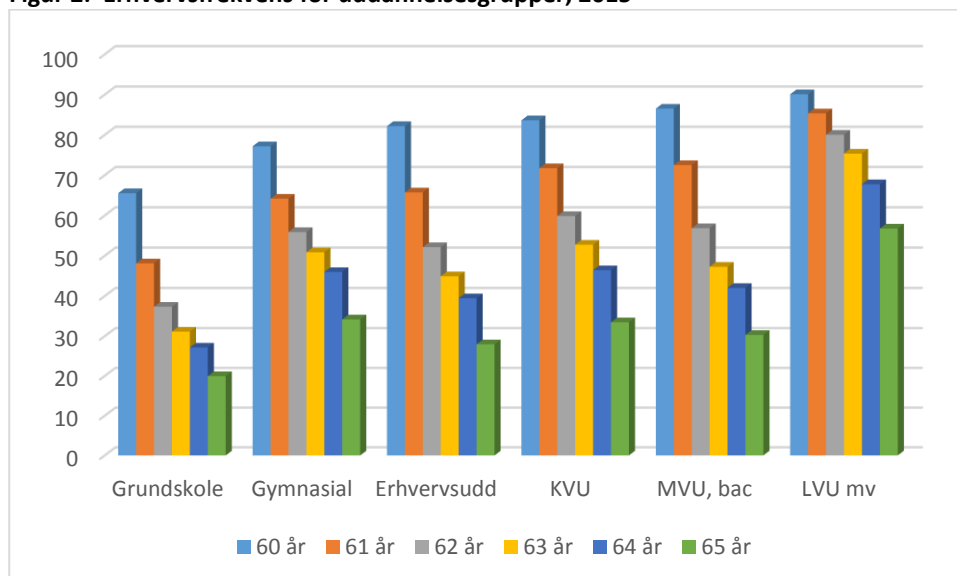
Billedet er det samme for de 65-69 årige, hvor erhvervsfrekvensen også har været støt stigende, om end væksten ikke har været så stor hverken absolut eller relativt, som den har været for de 60-64 årige. Stigningen i erhvervsfrekvensen har således været på 4,5 procentpoint for de 65-årige, hvilket svarer til en stigning på knap 20 pct.

Det interessante er, at stigningen i erhvervsfrekvensen er fortsat, selvom den samlede beskæftigelse for hele arbejdsmarkedet faldt med over 120.000 personer i 2009, og at faldet i beskæftigelsen fortsatte indtil 2012.

En medvirkende årsag til den stigende erhvervsdeltagelse er, at uddannelsesniveaut for personer i 60'erne er stigende, da erhvervsfrekvensen i gennemsnit er højere jo længere uddannelsen er, jf. figur 2. I perioden 2008-15 er der især blevet relativt færre seniorer i alderen 60-64 år uden en erhvervskompetencegivende uddannelse eller med en erhvervsfaglig uddannelse, mens en større andel i aldersgrupper har haft en videregående uddannelse. Det gælder både de korte, mellemlange og lange videregående uddannelser.

Personerne med en lang videregående uddannelse er langt mere erhvervsaktive end ufaglærte, og andelen af erhvervsaktive er højere for de 64 årige med en lang videregående uddannelse, end for de ufaglærte i 2015, jf. figur 2. Blandt de ufaglærte er det under 20 pct. af personerne på 64 år, der er erhvervsaktive. I 2015 var det ikke muligt at gå på efterløn som 60 årig, hvorfor faldet i deltagelse på arbejdsmarkedet mellem 61 og 62 hovedsagelig kan tilskrives, at der er flere på efterløn. Personerne på 65 år har til gengæld haft mulighed for at gå på folkepension, hvilket kan være en medvirkende faktor til forskellen mellem 64 og 65 år.

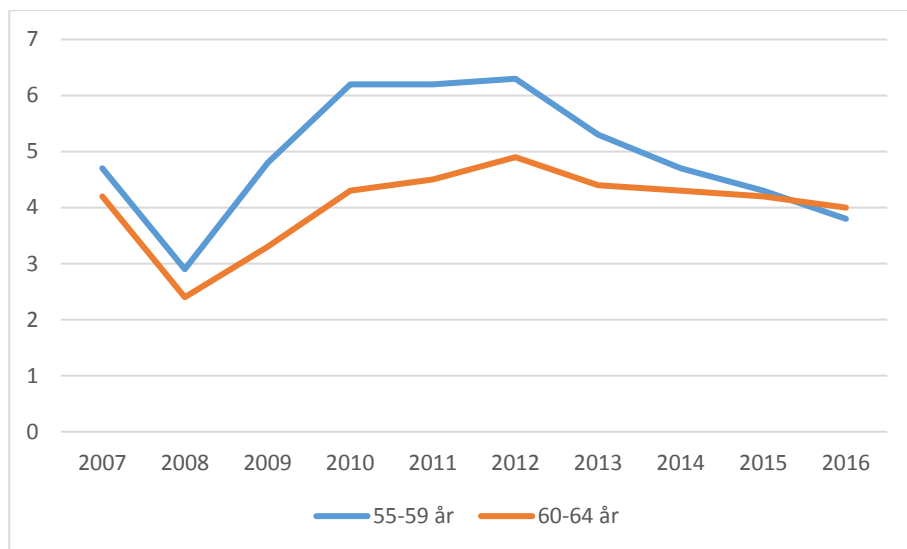
Figur 2: Erhvervsfrekvens for uddannelsesgrupper, 2015

Kilde: Egne beregninger på registerdata.

Arbejdsløsheden for de 60-64 årige steg i 2009, 2010 og 2012, men bortset fra 2009 var stigningen mindre end væksten i erhvervsfrekvensen, og samtidig var ledigheden for personer over 60 år lavere end for personer i slutningen af 50'erne indtil 2016. Stigningen i erhvervsfrekvensen afspejler derved hovedsagelig en stigning i beskæftigelsen. Det lave niveau for arbejdsløsheden viser også, at der har været en efterspørgsel efter seniorerne som arbejdskraft.

Figur 3: Ledighed for seniorer på arbejdsmarkedet

Kilde: Statistikbanken, Danmarks Statistik.

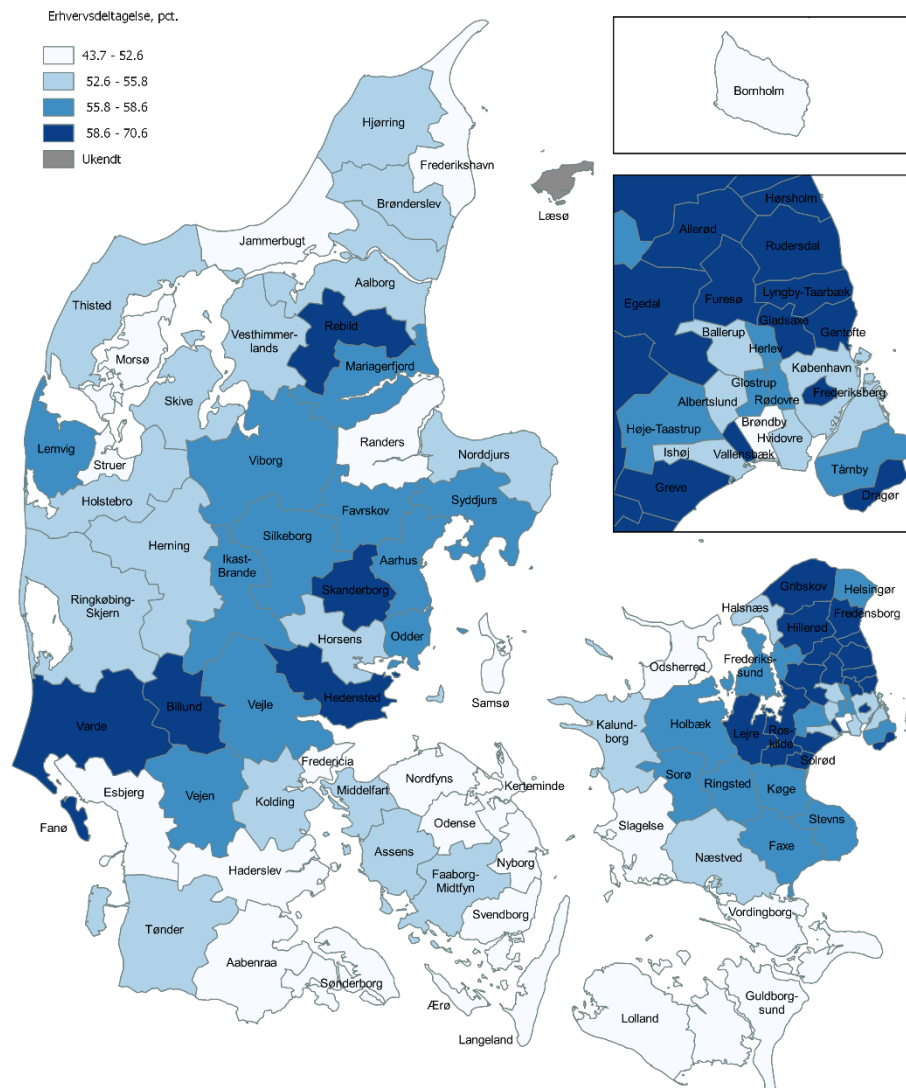
Her kan det også have betydning, at andelen af personer uden en kompetencegivende uddannelse (ufaglærte) eller med en erhvervsfaglig uddannelse har været aftagende i perioden, idet de ufaglærte har en betydelig højere ledighed end personer med en videregående uddannelse. Det er med til at holde ledigheden blandt seniorer nede i den betragtede periode.

Erhvervsfrekvens stiger i alle kommuner

Forskellene i erhvervsfrekvens genfinder vi på kommuneniveau, hvor der er en betydelig forskel mellem kommunerne med en relativ høj andel med en lang videregående uddannelse, og kommuner med ringere beskæftigelse og en høj andel af ufaglærte. Kommuner med en høj andel med en lang videregående uddannelse har typisk en højere erhvervsfrekvens end kommuner med en relativ høj andel af ufaglærte. Gentofte har den højeste kommunale erhvervsdeltagelse i starten af 60'erne, og næsten 29 pct. af seniorerne har en lang videregående uddannelse, mens gennemsnittet for hele landet er godt 7 pct., jf. figur 4. Til gengæld er der kun 13 pct. ufaglærte i Gentofte kommune i alderen 60-64 år, hvor den på landsplan er cirka 27 pct., og den er over 30 pct. i mange kommuner uden for de større byer.

Efterspørgslen på arbejdskraft kan også spille en rolle, idet en høj efterspørgsel kan gøre det lettere at finde beskæftigelse til og for personer uden for arbejdsstyrken. Det kan eksempelvis være aktivitetsparate modtagere af kontanthjælp, studerende eller pensionister, som ikke indgår i arbejdsstyrken med mindre, de kommer i job eller starter egen virksomhed som selvstændige.

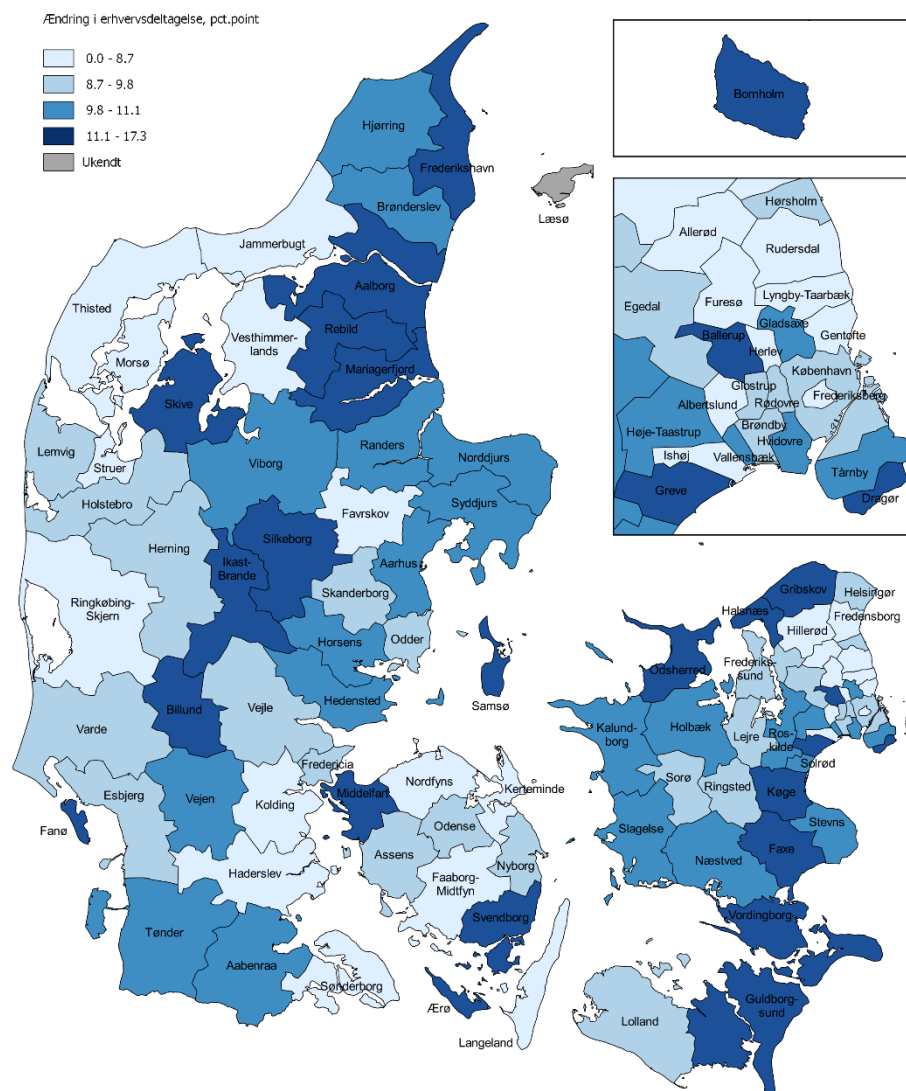
Figur 4: Erhvervsfrekvens for 60-64 årige i 2015

Kilde: Egne beregninger på baggrund af registerdata.

Ændringen i erhvervsdeltagelsen er påvirket af indbyggernes tidlige tilbagetrækningsmønster, idet forhøjelsen af efterlønsalderen har tvunget nogle til at udskyde deres tilbagetrækning. Konsekvensen er, at nogle af kommunerne med en lav erhvervsdeltagelse i 2008 for personer i alderen 60-64 år har haft en høj stigning i erhvervsfrekvensen i forhold til kommuner med en høj erhvervsdeltagelse i 2008, jf. figur 5. Ærø, Bornholm, Guldborgsund og Frederikshavn har således haft en vækst i erhvervsfrekvensen på over 12 pct.point, mens landsgennemsnittet er steget knap 10 pct.point. Rudersdal kommune har haft en vækst i erhvervsdeltagelsen på knap 8 pct.point, men her var erhvervsdeltagelsen også høj i udgangspunktet.

Figur 5: Stigning i erhvervsfrekvens for 60-64-årige fra 2008-2015

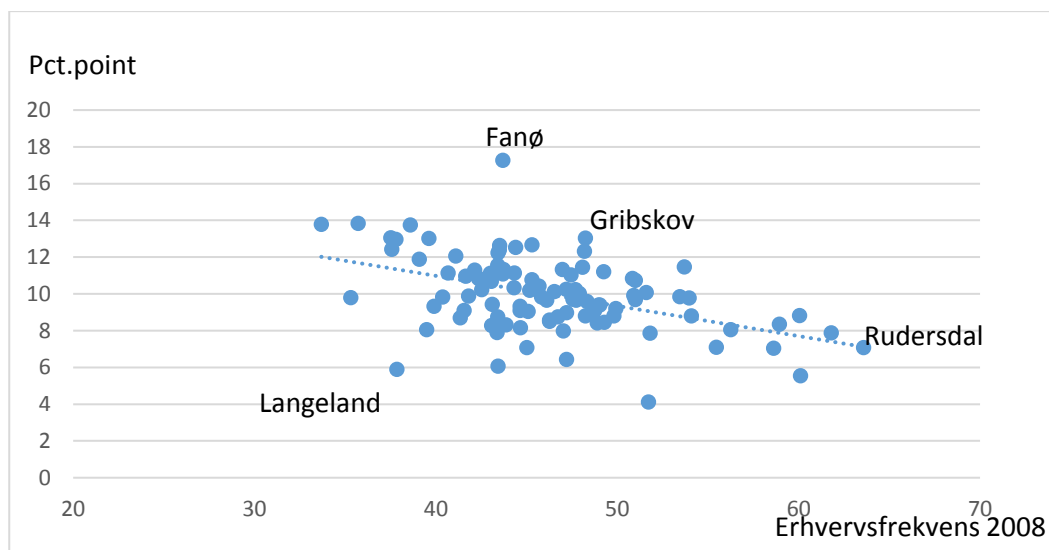

Kilde: Egne beregninger på baggrund af registerdata.

Stigningen i erhvervsdeltagelsen for de 60-64 årige var også forholdsvis lav i Sønderborg og Langeland kommune, selvom de i udgangspunktet havde en lav erhvervsdeltagelse. Erhvervsdeltagelsen er dog fortsat steget med knap 6 pct.point i Langeland kommune.

Samlet set er stigningen i erhvervsdeltagelsen dog størst i de kommuner, som i udgangspunktet havde en relativ lav erhvervsfrekvens, jf. figur 6. Her er indlagt en tendenslinje for den gennemsnitlige udvikling.

Figur 6.5 Stigning i erhvervsfrekvens 2008 til 2015 for 60-64 årige

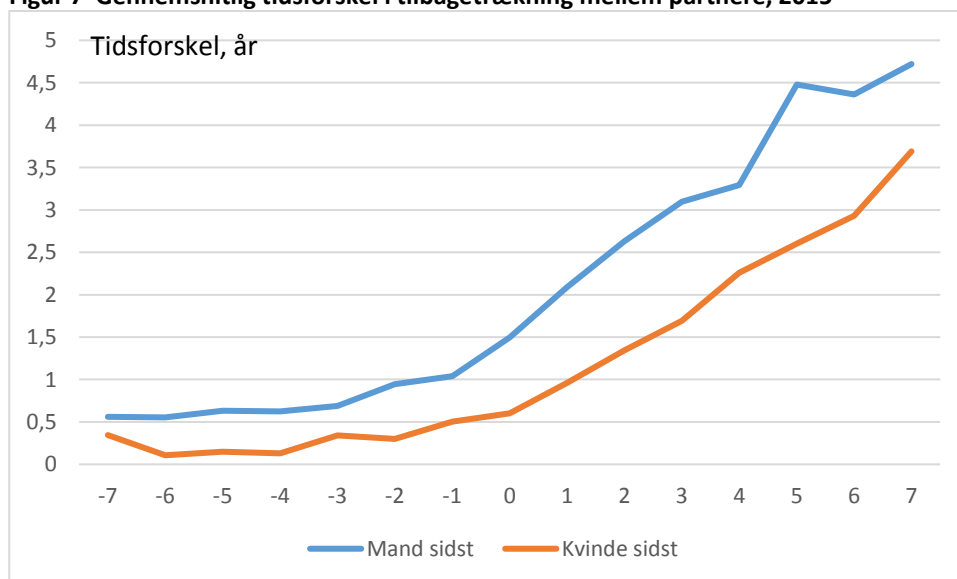

Kilde: Egne beregninger på baggrund af registerdata.

Tilbagebetaling og aldersforskel mellem partnere

Aldersforskellen mellem partnere spiller en betydelig rolle for tilbagebetalingsmønstret, idet både mænd og kvinder fortsætter på arbejdsmarkedet, når partneren er nogle år yngre, jf. figur 7. Her er tidsforskellen i tilbagebetaling sat i forhold til de tilbagetruknes alder. Udgangspunktet er alderen på den senest tilbagetrukne ægtefælle i et par i 2015. Manden er typisk to år ældre end kvinden i et ægteskab, og hvis manden trækker sig sidst tilbage, er aldersforskellen -2 i forhold til ægtefællen, og den tidsmæssige forskel i tilbagebetaling jf. figuren er knap et år. Hvis det var kvinden, som trak sig sidst tilbage, er den gennemsnitlige forskel 1,3 år, hvilket er mindre end aldersforskellen.

Figur 7 Gennemsnitlig tidsforskel i tilbagebetaling mellem partnere, 2015

Anm.: Alders- og tidsforskellen er beregnet i forhold til den senest tilbagetrukne. Partnere med tilbagebetaling i samme år indgår begge i opgørelsen. Der er beregnet for op til syv års aldersforskel.

Kilde: Egne beregninger på registerdata.

Nogle af personerne med yngre partnere vælger at trække sig tilbage omtrent samtidigt som deres partner, dvs. de fortsætter med at arbejde til partneren har lyst og mulighed til at trække sig. Når den personen er to år eller mere ældre end partneren, og personen fortsætter på arbejdsmarkedet mindst lige så længe som partneren, så er tidsforskellen i tilbagetrækning mellem partnerne under et år. Hvis den seneste på arbejdsmarkedet er yngre end partneren, så er tidsforskellen i tilbagetrækning større, og for en kvinder, der er tre år yngre end partneren, da er den gennemsnitlige tilbagetrækning 1,7 år efter partneren, mens den for en tre år yngre mand er tre år efter partnerens tilbagetrækning.

Data og metode

De anvendte data i dette notat er registerdata, som er samlet og anonymiseret af Danmarks Statistik under Forskningsservice. Beregningerne er baseret på den fulde population af personer med bopæl i Danmark på tidspunktet for den registerbaseret arbejdsstyrkeberegning i de respektive år. I analysen indgår kun personer, der er aktive på arbejdsmarkedet som 59 årig, da det kun sjældent forekommer, at personer vender tilbage til arbejdsmarkedet efter at have været udenfor i slutningen af 50'erne. Derimod giver det nogle problemer, at det i 2015 er blevet mere almindeligt at vende tilbage til arbejdsmarkedet efter en periode på f.eks. efterløn.

Tilknytningen til arbejdsmarkedet er beregnet ved brug af en logit model, hvori der indgår variabler for personens karakteristika og tilknytning til arbejdsmarkedet som 59 årig. Formålet med at anvende en logit model er, at betydningen af de enkelte karakteristika kan beregnes hver især, så det er muligt at sammenligne situationen i 2008, 2012 og 2015.

Estimationen skal beregne sandsynligheden for, at en erhvervsaktiv person fortsat er på arbejdsmarkedet i alderen 61-65 år.

$$\text{Erhverv} = \text{konstant} + \alpha * \text{alder} + \beta * \text{uddannelse} + \gamma * \text{civilstand} + \mu * \text{landsdel} + \rho * \text{antal børn} + \varepsilon$$

Ligningen estimeres separat for mænd og kvinder, da koefficienterne for mænd og kvinder næppe er ens. Det gælder specielt for variablene for civilstand og uddannelse, hvor test af variablene har vist betydningen af at kønsopdele beregningerne. Alle variablerne med undtagelse af antallet af børn er dummy variabler.

Den centrale variabel for deltagelse på arbejdsmarkedet dannes ud fra den registerbaserede arbejdsstyrkestatistik, hvor selvstændige, lønmodtagere og arbejdsløse anses for at være på arbejdsmarkedet. Vi kunne overveje at kategorisere arbejdsløse som personer uden for arbejdsmarkedet, men vælger at fortolke denne tilstand som midlertidig, selvom det for nogle kan være en permanent tilstand, indtil de er berettiget til pension.

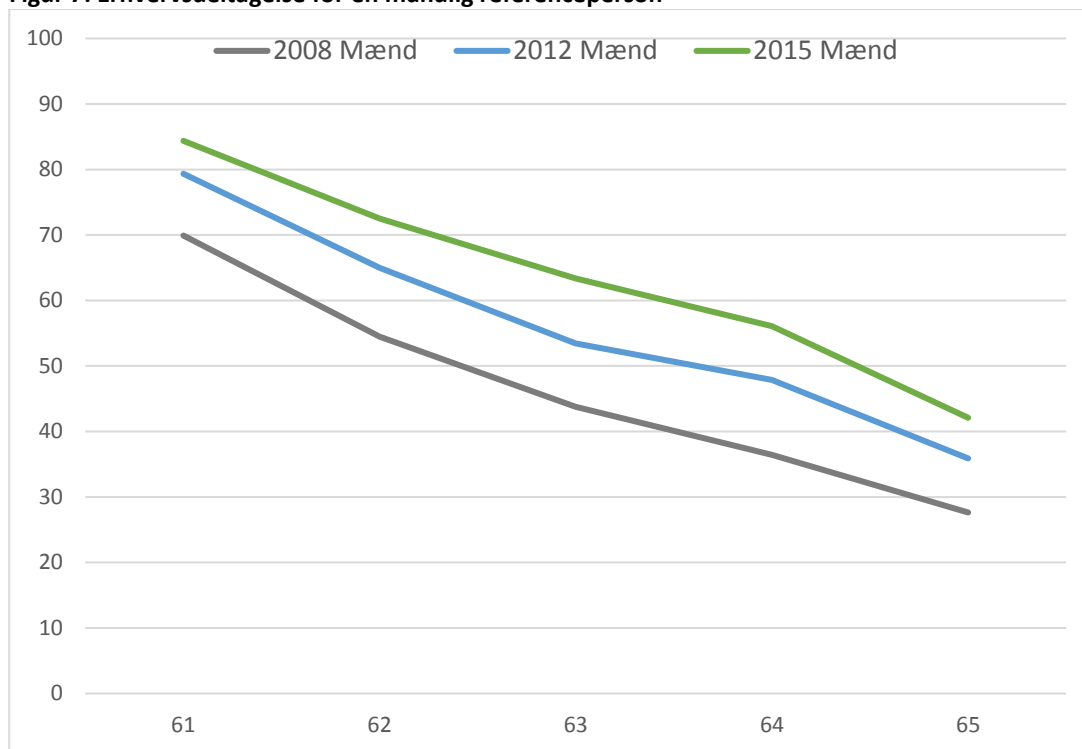
Opgørelsen for de 60-64 årige adskiller sig derved fra en opgørelse for de 65 årige, der ikke har mulighed for at blive opgjort som ledige. De 65 årige er kun på arbejdsmarkedet, hvis de er selvstændige eller lønmodtagere.

Analyse af deltagelse på arbejdsmarkedet

Analysen af deltagelsen på arbejdsmarkedet ønsker især at analysere betydningen af alder for erhvervsdeltagelsen. Estimationen er gennemført for alle alderstrin i en beregning, og det vil senere blive undersøgt, om der er væsentlige forskelle i betydningen af bopæl, uddannelse, branchetilhørsforhold og civilstand mellem årgangene.

Estimationerne viser, at sandsynligheden for at referencepersonen er på arbejdsmarkedet er steget betydeligt fra 2008 til 2015, og stigningen er størst for mænd i alderen 61-62 år, hvor den er på knap 15 pct., jf. figur 7. Det er meget interessant, at stigningen i erhvervsdeltagelsen allerede er ganske tydelig i 2012, hvor personerne ikke blev direkte berørt af tilbagetrækningsaftalen af 2011, der først har effekt i 2014, hvor aftalen indebærer en forhøjelse af efterlønsalderen til 60½ år i 2014.

Figur 7: Erhvervsdeltagelse for en mandlig referenceperson

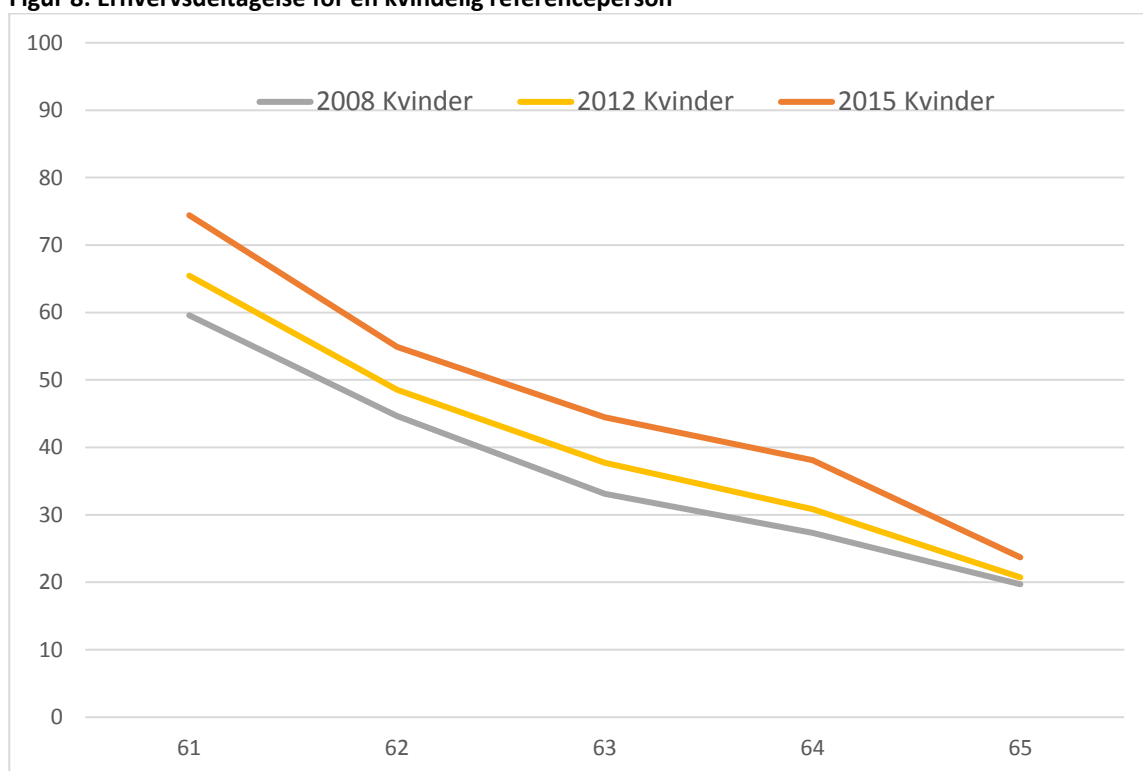
Anm.: Referencepersonen er en gift ufaglært mand uden hjemmeboende børn med bopæl i København med beskæftigelse som 59 årig inden for handel og transport.

Kilde: Egne beregninger på registerdata.

Erhvervsdeltagelsen er ikke steget lige så meget for de 64 årige eller de 65 årige mænd. Der er et lidt større fald i erhvervsfrekvensen fra 64 år til 65 år i 2015, end der var i 2008. Stigningen i erhvervsdeltagelsen er dog fortsat signifikant og væsentlig for såvel arbejdsstyrke som beskæftigelse.

Stigningen i erhvervsdeltagelsen er mindre for kvinderne end for mændene, og forskellen mellem 2008 og 2012 er ikke særlig stor, jf. figur 8. Erhvervsdeltagelsen er steget med godt 10 pct. for en kvindelig referenceperson på 62-64 år fra 2008 til 2015, mens den kun er steget med 4 pct. for en kvindelig referenceperson på 65 år. Her spiller pensionsalderen således fortsat en betydelig rolle for tilbagetrækningen.

Figur 8: Erhvervsdeltagelse for en kvindelig referenceperson

Anm.: Referencepersonen er en gift ufaglært kvinde uden hjemmeboende børn med bopæl i København med beskæftigelse som 59 årig inden for handel og transport.

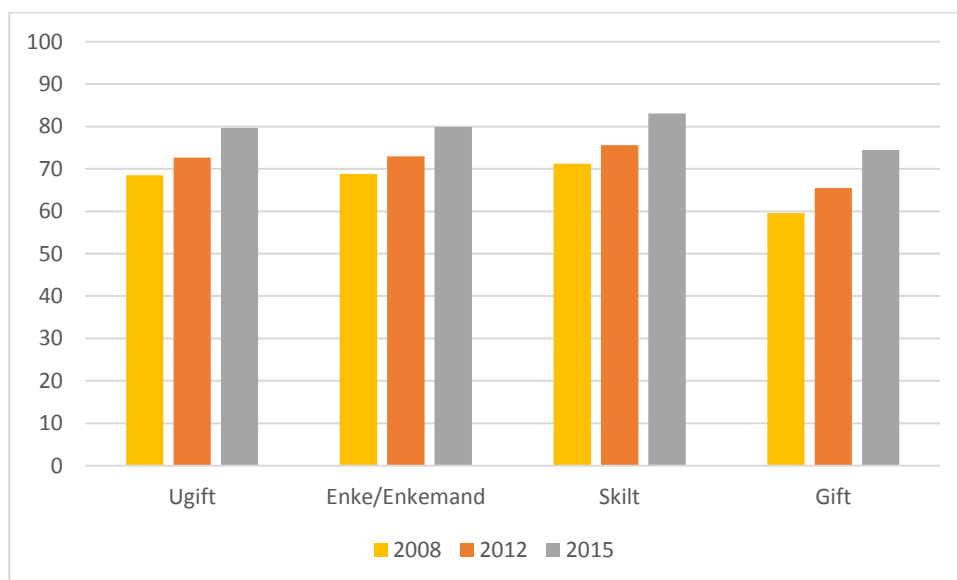
Kilde: Egne beregninger på registerdata.

Forskellen i tilbagetrækningsalder mellem mænd og kvinder er blevet forøget de seneste ti år, så det spiller en rolle for den kommende tids forventede udvikling i arbejdsstyrken. Her er det uvist om forskellene i den kønsmæssige tilbagetrækning vil fortsætte, eller om kvinderne vil udsætte tilbagetrækningen efterfølgende, så de kommer mere på niveau med mændene.

I takt med, at tilbagetrækningsaftalen bliver implementeret, vil erhvervsdeltagelsen blandt de 61 og 62 årige stige, hvilket især vil forøge deltagelsen for kvinder. I 2017 er efterlønsalderen blevet hævet til 62 år, og vi må formode, at erhvervsdeltagelsen for de 61 årige er højere end i 2015.

Civilstanden spiller også en rolle for tilbagetrækningen, men den ændrer sig ikke væsentligt mellem årene, jf. figur 9. Her er tilbagetrækningen for kvinder vist for forskellige kategorier af civilstand, og det er de gifte kvinder, der alt andet lige trækker sig først tilbage fra arbejdsmarkedet. Dette er tilfældet i 2008 og i 2015, og i disse år er det de skilte kvinder, der trækker sig senest tilbage. De skilte forbliver dog kun lidt længere end de ugifte og enkerne. De ugifte kan i denne sammenhæng være en heterogen gruppe, idet nogle (både mænd og kvinder) kan bo og have børn med en partner uden at være gift, mens der er klarere skel mellem de gifte og de skilte.

Figur 9. Kvinders tilbagetrækning opdelt på civilstand

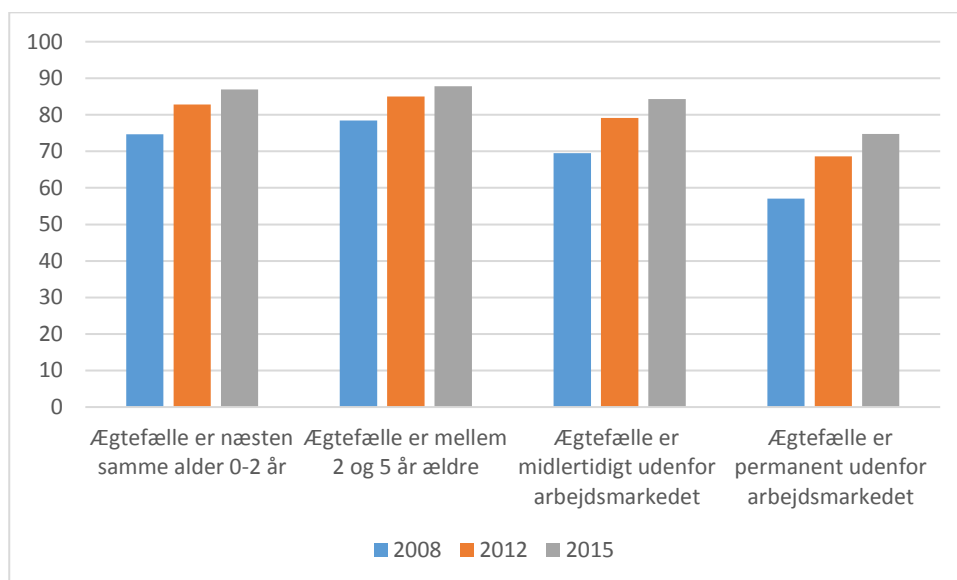
Betydning af partners aktiviteter

Partnerens alder og deltagelse på arbejdsmarkedet har ofte været af stor betydning for personernes tilknytning til arbejdsmarkedet. Estimationerne er derfor blevet udvidet med variabler, der viser partneren eller ægtefællens tilknytning til arbejdsmarkedet og aldersforskellen mellem partnerne. Det generelle resultat er, at selvom nogle af variablerne for aldersforskellene er signifikante, så spiller de ikke så stor en rolle for tilbagetrækningen, men til gengæld er det af stor betydning, om partneren eller ægtefællen fortsat er på arbejdsmarkedet. Det er især tydeligt for kvinder, hvor ægtefællens alder ikke spiller en signifikant rolle for tilbagetrækningen, mens variabelen er signifikant for mænds ægtefæller, der er fra to til fem år ældre end manden. Det ændrer dog ikke væsentligt på sandsynligheden for, at manden er på arbejdsmarkedet som 61 årig, jf. figur 10.

Alder synes dog at spille en væsentlig rolle for ugifte mænd med partnere, som er mindst to år yngre. Her er sandsynligheden for, at manden er på arbejdsmarkedet signifikant og tre til fire pct.point højere. Derimod har kvinder med yngre partnere ikke højere sandsynlighed for at være på arbejdsmarkedet. Det gælder uanset om partneren er yngre eller ældre

Hvis ægtefællen er udenfor arbejdsmarkedet, er sandsynligheden for at manden fortsætter på arbejdsmarkedet derimod markant lavere, og især hvis ægtefællen er permanent uden for arbejdsmarkedet på førtidspension, efterløn eller folkepension. I 2008 var sandsynligheden for at være på arbejdsmarkedet næsten 75 pct. for en gift mand med en ægtefælle på arbejdsmarkedet, mens den var 57 pct. for en gift mand, hvis ægtefællen var på en permanent offentlig overførsel. I 2015 var sandsynligheden steget til næsten 87 pct. for en gift mand med ægtefællen på arbejdsmarkedet, mens den er knap 75 pct. for en gift mand med en ægtefælle på permanent overførselsindkomst. Ikke bare er sandsynligheden for at være på arbejdsmarkedet steget, men betydningen af ægtefællens deltagelse på arbejdsmarkedet er også aftaget.

Figur 10 Ægtefællers betydning for tilbagetrækning, mænd

Kilde: Egne beregninger på registerdata.

Hvis partnerne ikke er gift, da spiller partnerens tilknytning til arbejdsmarkedet ikke så stor en rolle, som var der tale om et ægtepar, men hvis partneren er på permanent offentlig forsørgelse, da er sandsynligheden for, at manden arbejder godt 81 pct. i 2015, hvor den var 75 pct. for en gift mand med ægtefællen på permanent overførselsindkomst. En forskel kunne være, at ægtefæller muligvis har dannet par i flere år end de ugifte partnere, hvilket der ikke er kontrolleret for i beregningerne.

En ægtefælle på permanente offentlige overførsler spiller en endnu større rolle for gifte kvinder, end det gør for mænd. Sandsynligheden for at være på arbejdsmarkedet var 66 pct. i 2008 for kvinder med en ægtefælle på arbejdsmarkedet, mens den var 43 pct. for kvinder med ægtefæller på permanente overførsler, jf. figur B3 i bilaget. I 2015 var sandsynligheden steget til 79 pct. for kvinder med ægtefæller på arbejdsmarkedet og knap 61 pct. for dem med ægtefæller på permanente overførsler. Betydningen af ægtefællers position er således aftaget fra 2008 til 2015. Betydningen af ikke-gifte partners tilknytning til arbejdsmarkedet er mindre end for ægtefællers, men den er fortsat signifikant.

De ugifte kvinder og enker har et tilbagetrækningsmønster, som er næsten det samme som de gifte kvinder med en ægtefælle på arbejdsmarkedet, mens skilte kvinder har en lidt lavere sandsynlighed for at have trukket sig tilbage. Tidligere fandt vi, at gifte kvinder trak sig tidligere tilbage end ugifte, og det resultat må hvile på, at en del kvinder har ægtefæller, der har trukket sig tilbage. Denne estimation viser således en finere opdeling af de gifte kvinders adfærd.

De ugifte og skilte mænd trækker sig derimod hurtigere tilbage end de gifte mænd med en ægtefælle på arbejdsmarkedet. Det gælder nærmest uanset alderen på ægtefællen.

Potentielle udvidelser af modellen

Modellen indeholder i den nuværende form ikke direkte variabler for personernes indkomst, formue eller pensionsopsparing, og det kunne være interessant at udvide modellen til at omfatte det. Den korte tidsmæssige forskel mellem 2008 og 2015 gør dog, at der formodentlig ikke er sket de store ændringer i personernes forhold, dvs. der er ikke de store forskelle i indkomst, formue og pensionsopsparing mellem

eksempelvis en ufaglært mandlig 60 årig i København i 2008 og 2015. Vi kan dog kommentere på retningen af nogle af de ændringer, som kunne være interessante.

Pensionsopsparingen blev udbygget for mange grupper af især LO arbejdere i løbet af 1990'erne og starten af 00'erne, hvorved pensionsopsparingen i 2015 formodentlig var højere, end den var for den samme gruppe i 2008. En højere pensionsopsparing kunne gøre det mere tiltrækkende at trække sig tilbage tidligere, da indkomsten ved tilbagetrækning inklusive udbetaling af pensionsopsparingen vil være højere end i en situation med lavere pensionsopsparing. Den højere pensionsopsparing kan derfor næppe forklare en senere tilbagetrækning.

Formuen spiller også en stor rolle for at opretholde forbruget efter tilbagetrækning for de personer, hvor formuen indgår i deres tilbagetrækningsplaner. Det store fald i boligpriserne efter finanskrisen betød en øjeblikkelig formuereduktion for mange boligejere, og det kan forklare en udskydelse af tilbagetrækningen i tiden lige efter finanskrisen, men i takt med at boligpriserne rettede sig i især de større byer, burde denne effekt have aftaget. Umiddelbart har store ændringer i formuen ikke noget hurtigt gennemslag på erhvervsdeltagelsen, og stigningen i boligpriserne de seneste år burde fremskynde tilbagetrækningen, hvis formuen har betydning herfor.

Arbejdsindkomsterne har udviklet sig forholdsvis stabilt de senere år, og selvom indkomsterne er steget, så er der næppe indtruffet større indkomstspring eller store ændringer i de relative indkomster i forhold til eksempelvis 2008. Den lave dynamik i indkomstudviklingen betyder, at kompensationsgraderne ved pensionering er stabile. Det kan næppe forklare den stigende tilbagetrækningsalder, som er indtruffet de senere år.

Opsummering af resultater om tilbagetrækning

Mønstret for tilbagetrækning har ændret sig siden finanskrisen, og både mænd og kvinder trækker sig senere tilbage i 2015 end de gjorde i 2008. Det er ændringer, der ikke skyldes aftalen om senere tilbagetrækning fra 2011, som endnu ikke har haft direkte betydning for de 61-65 årige i 2015. Først i 2016 blev efterlønsalderen hævet til 61½ og i 2017 til 62 år.

Ændringerne har været størst for mænd, hvor erhvervsfrekvensen for 61 årige ufaglærte mænd vurderes at være steget med ca. 20 pct.point mellem 2008 og 2015, mens den er noget mindre for de 65 årige mænd. For kvinder er stigningen betydeligt mindre, og det gælder især for de 65 årige kvinder, hvor erhvervsfrekvensen vurderes til kun at være steget med 4 pct.point.

Mønstrene for erhvervsdeltagelsen varierer også ud over landet, hvor erhvervsfrekvensen i nogle kommuner er steget betydeligt, mens den i andre er steget mindre. Udgangspunktet for beregningerne var også meget forskellige, idet erhvervsfrekvensen i nogle kommuner nord for København lå betydeligt højere end i Syd- og Vestsjælland. Der er en tendens til, at stigningen har været størst i de kommuner med den laveste erhvervsfrekvens i udgangspunktet.

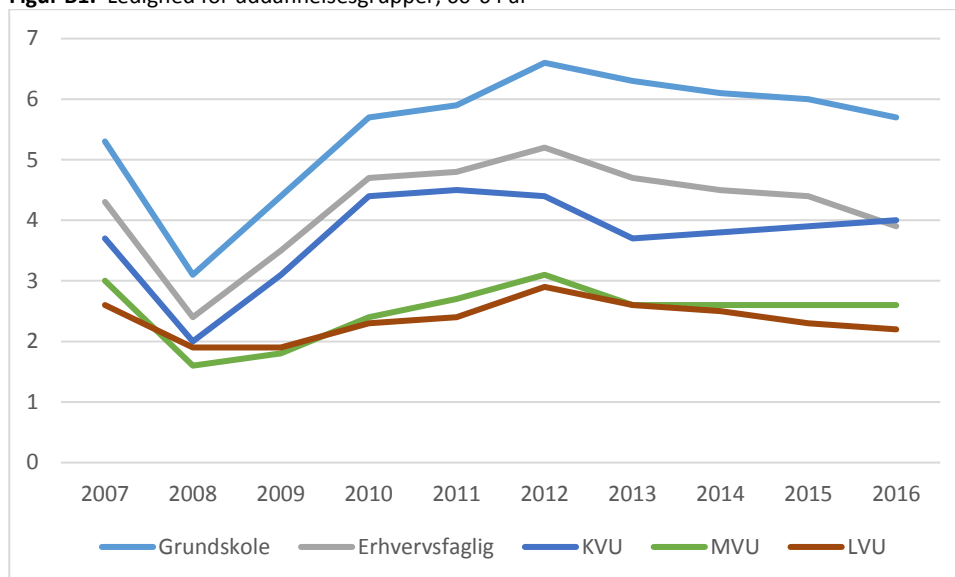
Tilsvarende var der forskel på mønstret for tilbagetrækning afhængig af civilstanden, hvor gifte mænd trækker sig senere tilbage end ugifte, mens gifte kvinder trækker sig før tilbage end ugifte og især før end skilte kvinder. Forskellene mellem de forskellige kategorier af civilstand synes dog at være stabile mellem 2008 og 2015.

Ændringerne i tilbagetrækning skyldes formodentlig en ændret adfærd, og der er ikke nødvendigvis en økonomisk årsag hertil. I det samme tidsrum er den gennemsnitlige levealder ganske vist fortsat med at

vokse, og det må formodes, at sundhedstilstanden blandt personerne i 60'erne er blevet forbedret, men vi har ikke inkluderet et mål for eksempelvis kontakter til praktiserende læger til estimationerne. Det kunne ligeledes overvejes at inkludere variabler for pensionsformue, beskattet formue og indkomst, men det kan næppe forklare alle ændringerne i tilbagetrækning.

Bilag:

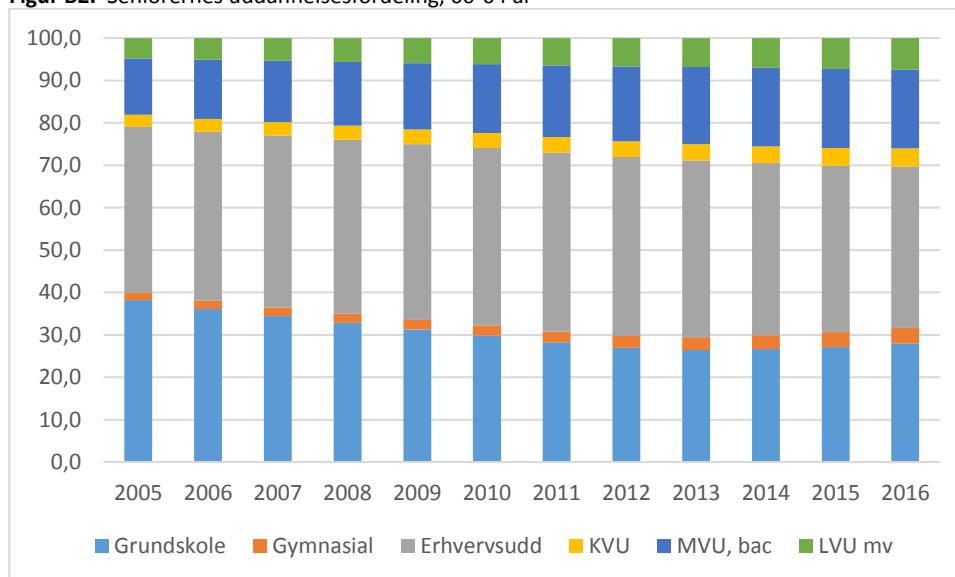
Figur B1. Ledighed for uddannelsesgrupper, 60-64 år

Anm.: Grupperne gymnasial, adgangsgivende uddannelse, Bachelor, Ph.d. og Uoplyst er udeladt af figuren.

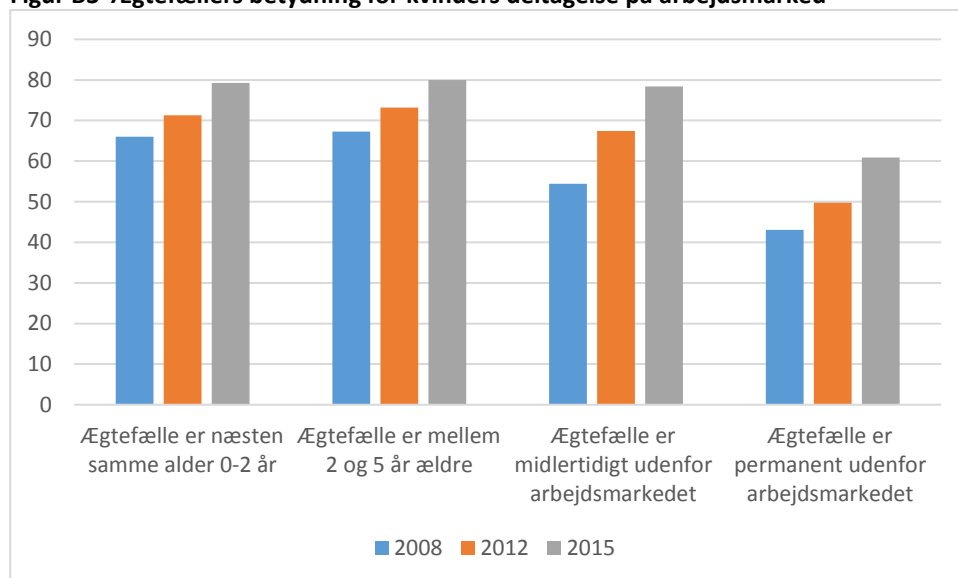
Kilde: Statistikbanken, Danmarks Statistik.

Figur B2. Seniorernes uddannelsesfordeling, 60-64 år

Kilde: Egne beregninger på baggrund af registerdata.

Figur B3 Ægtefællers betydning for kvinders deltagelse på arbejdsmarked

Tabel B1. Koefficienter fra logit estimation 2008,2012 og 2015

	Mænd			Kvinder		
	2008	2012	2015	2008	2012	2015
Konstant	-0,8432	-1,3459	-1,6861	-0,3884	-0,6397	-1,0685
Ugift	0,1670	0,2138	0,2059	-0,3889	-0,3368	-0,2996
Skilt	-0,0765	-0,0353	-0,0350	-0,5171	-0,4905	-0,5246
Enke/enkemand	0,1178	0,0996	0,1727	-0,4022	-0,3547	-0,3118
KBH Omegn	-0,1929	-0,0494	-0,0299	-0,0061	0,0345	-0,0241
Fyn	0,0574	0,2655	0,2368	0,2990	0,4176	0,3997
Vest- og Sydsjælland	0,0712	0,1666	0,1000	0,2566	0,3287	0,2606
Østsjælland	-0,1687	-0,1600	-0,1595	0,0984	0,0747	0,0668
Nordsjælland	-0,2738	-0,1898	-0,1725	-0,0839	-0,1002	-0,0689
Østjylland	-0,1269	0,0053	0,0091	0,2588	0,2941	0,2537
Vestjylland	-0,1487	-0,0453	-0,0217	0,3084	0,4247	0,4116
Sydjylland	-0,0715	0,0912	0,0908	0,3226	0,3993	0,4037
Nordjylland	-0,0716	0,1243	0,1305	0,3406	0,4311	0,4750
Bornholm	0,5508	0,4796	0,4679	0,4321	0,5482	0,5033
Gymnasial	-0,6012	-0,5837	-0,4703	-0,8842	-0,8453	-0,6381
Erhvervsuddannelse	-0,0632	-0,1208	-0,1218	-0,2736	-0,2689	-0,1645
KVU	-0,4431	-0,4113	-0,5050	-0,4744	-0,5635	-0,4363
MVU	-0,4888	-0,5056	-0,4630	-0,4513	-0,5105	-0,4230
LVU	-1,2765	-1,3787	-1,3603	-1,4462	-1,5832	-1,5265
Antal hjembo. børn	-0,3555	-0,3620	-0,3818	-0,4920	-0,5316	-0,5334
Landbrug mv.	-1,4183	-1,3315	-1,2471	-0,6173	-0,9249	-0,9812
Industri mv.	-0,0576	0,2493	0,2217	0,0097	0,1006	0,1511
Bygge og anlæg	-0,4478	-0,0720	0,0890	-0,2196	-0,2892	-0,3757
Information og kom.	-0,4496	-0,0614	0,1334	-0,2149	-0,2687	0,0790
Finansiering mv.	-0,5240	-0,1738	0,3732	-0,4712	-0,2182	0,3053
Ejendomshandel mv.	-0,8003	-0,2920	-0,0299	-0,6243	-0,3693	-0,4730
Erhvervsservice	-0,5868	-0,0831	0,1069	-0,5515	-0,1349	-0,1112
Offentlig adm. Mv.	0,1173	0,3087	0,5305	0,0656	0,1519	0,2539
Kultur, fritid mv.	-0,1820	-0,0269	0,0471	0,2703	0,1167	-0,1943
Uoplyst/Udenfor	2,0454	1,9457	1,9073	2,4923	1,7886	1,8009
Alder 62	0,6640	0,7274	0,7157	0,6033	0,6976	0,8706
Alder 63	1,0937	1,2078	1,1371	1,0915	1,1401	1,2909
Alder 64	1,3993	1,4308	1,4420	1,3659	1,4459	1,5526
Alder 65	1,8057	1,9260	2,0050	1,7929	1,9807	2,2379

Anm.: Koefficienter er markeret med **fed**, hvis koefficienterne ikke er signifikante med 0,05 niveau.

Tabel B2. Koefficienter fra logit estimation inklusive civilstand og partnere 2008,2012 og 2015

	Mænd			Kvinder		
	2008	2012	2015	2008	2012	2015
Intercept	-1,083	-1,573	-1,892	-0,665	-0,908	-1,343
Ugift	0,526	0,547	0,500	-0,070	-0,067	-0,029
Skilt	0,283	0,306	0,271	-0,175	-0,189	-0,218
Enke/enkemand	0,471	0,433	0,468	-0,032	-0,033	0,014
KBH Omegn	-0,227	-0,069	-0,044	-0,042	0,008	-0,039
Fyn	0,023	0,212	0,198	0,256	0,355	0,345
Vest- og Sydsjælland	0,041	0,129	0,075	0,217	0,273	0,219
Østsjælland	-0,214	-0,185	-0,178	0,054	0,042	0,050
Nordsjælland	-0,311	-0,207	-0,183	-0,112	-0,119	-0,076
Østjylland	-0,169	-0,036	-0,018	0,238	0,262	0,228
Vestjylland	-0,179	-0,092	-0,060	0,305	0,402	0,387
Sydjylland	-0,111	0,050	0,057	0,290	0,350	0,369
Nordjylland	-0,118	0,079	0,101	0,315	0,380	0,428
Bornholm	0,528	0,423	0,431	0,373	0,491	0,441
Gymnasial	-0,528	-0,557	-0,459	-0,811	-0,788	-0,596
Erhvervsuddannelse	-0,058	-0,117	-0,121	-0,275	-0,265	-0,161
KVU	-0,394	-0,395	-0,505	-0,487	-0,545	-0,418
MVU	-0,404	-0,487	-0,467	-0,344	-0,458	-0,380
LVU	-1,105	-1,335	-1,341	-1,324	-1,486	-1,444
Antal hjembo. børn	-0,238	-0,247	-0,246	-0,408	-0,455	-0,455
alder 62	0,448	0,695	0,690	0,548	0,677	0,852
alder 63	0,842	1,134	1,070	1,008	1,093	1,244
alder 64	1,100	1,320	1,338	1,275	1,379	1,480
alder 65	1,473	1,782	1,868	1,686	1,908	2,158
Ægtefælle er mellem 2 og 5 år ældre	-0,210	-0,165	-0,085	-0,056	-0,098	-0,041
Ikke-gift partner er mellem 2 og 5 år ældre	-0,127	-0,287	-0,182	-0,100	-0,065	-0,066
Ægtefælle er 5 eller flere år ældre	-0,032	-0,077	-0,059	-0,185	-0,303	-0,238
Ikke-gift partner er 5 eller flere år ældre	-0,235	-0,244	-0,185	-0,083	-0,018	-0,046
Ægtefælle er mellem 2 og 5 år yngre	0,002	-0,018	-0,022	0,034	-0,035	0,036
Ikke-gift partner er mellem 2 og 5 år yngre	-0,397	-0,415	-0,236	-0,057	-0,041	-0,030
Ægtefælle er mere end 5 år yngre	0,073	0,034	-0,052	0,006	-0,072	-0,110
Ikke-gift partner er mere end 5 år yngre	-0,380	-0,352	-0,428	0,075	-0,051	0,070
Ægtefælle er midlertidigt u. arbejdsmarkedet	0,259	0,242	0,213	0,487	0,179	0,054
Ægtefælle er permanent u. arbejdsmarkedet	0,797	0,793	0,806	0,944	0,919	0,901
Ikke-gift partner er midlertidigt u. arbejdsmarkedet	0,227	0,342	0,167	0,124	-0,043	-0,088
Ikke-gift partner er permanent u arbejdsmarkedet	0,501	0,460	0,429	0,792	0,604	0,597

Anm.: I estimationerne er også inkluderet dummies for landsdel, men koefficienter hertil er udeladt af bilaget.

Kilde: Egne beregninger på registerdata.

Litteratur:

Amillon, A., P. Bingley og T.H. Nielsen (2008) Opsat pension – Øger den arbejdsudbuddet? SFI rapport, 2008:29.

Bingley, P., P., N. Datta Gupta og P.J. Pedersen (2003): The Impact of Incentives on Retirement in Denmark, i J. Wise and D. Gruber (eds.): Social Security and Retirement Around the World: Microestimation, NBER.

Danø, A.M., M. Ejrnæs og L. Husted (2005): Do Single Women Value Early Retirement more than Single Men?, Labour Economics 12, s. 47-71.

De Økonomiske Råd (2013): Dansk Økonomi, forår 2013.

le Maire, C.D. og C.T. Scheuer (2006): Determinants of Labour Force Participation for Selected Groups with weak Labour Market Attachment: A Panel Data Analysis for Denmark. Arbejdsrapport 2006:1, Velfærdskommissionen.

Stock, J.H. og D.A. Wise (1990): Pensions, the Option Value of Work, and Retirement. Econometrica, 58 (5), s. 1151-1180